

Geneze, vývoj a opuštění principu dvojího shodného rozsudku v manželských záležitostech

Ignác Antonín Hrdina

Až tento článek¹ vyjde, budou už popsány tisíce stran, na nichž bude vysvětlována a komentována nová právní úprava manželského procesního práva, jak ji pro západní církev² přineslo motu proprio papeže Františka *Mitis Iudex Dominus Iesus* datované dne 15. 8. 2015, které po tříměsíční legisvakanci nabylo účinnosti dnem 8. 12. téhož roku. Z tohoto důvodu se tento článek zaměří jen na jediné téma související s touto novelou, a sice na genezi a vývoj principu *duplex conformis sententia* (tedy dvojího shodného rozsudku), na nějž právě uvedené motu proprio re-zignovalo. Co tedy vlastně bylo v církvi a jejím právu po třech staletích opuštěno?

1. PREHISTORIE PRINCIPU DVOJÍHO SHODNÉHO ROZSUDKU

Nejprve budiž obecně připomenuto, že kanonické právo postupně recipovalo postklasický římský kogniční proces a jeho zdokonalováním vytvářelo vlastní procesní normy, v právních dějinách obvykle označované jako římsko-kanonický proces.³ Tento proces recipoval i právní úpravu, podle níž rozsudek první instance nabýval právní moci (*res iudicata*) a stal se tedy zásadně nezměnitelným, pokud se proti němu nikdo neodvolal. Šlo o modifikované vyjádření obecné římskoprávní zásady *volenti non fit iniuria* – pokud se neodvolal, zdá se, že se sentencí souhlasí. Z kanonickoprávních pramenů kardinální důležitosti to potvrzuje např. *Liber extra* papeže Řehoře IX., kde se uvádí:

¹ Z počátku října 2015.

² Pro východní katolické církve bylo papežem též den vydáno obdobné motu proprio *Mitis et misericors Iesus*. Tento článek se však bude týkat jen západní právní úpravy.

³ K tomu z poslední doby viz např. Antoni DĘBIŃSKI, *Kościoł i prawo rzymskie*, Lublin: Wydawnictwo KUL, 2007, s. 143–155 (s bohatou bibliografií).

...sententia, quum nulla fuerit appellatione suspensa, in rem transiit iudicatum.⁴

K vykonatelnosti (*executio*) stačil tedy rozsudek jediný.

V oblasti manželského práva to znamenalo, že po marném uplynutí odvolací lhůty by strany sporu byly „právně volné“ a způsobilé uzavřít nové manželství. A strany sporů toho také hojně využívaly, až nadužívaly. Benedikt XIV. (1740–1758) si později v § 5 svého motu proprio *Dei miseratione* (ut infra) postěžuje, že se k jeho uším donesly „příklady některých mužů, kteří si po první ženě vzali i druhou i třetí ženu a kvůli přílišné unáhlenosti soudců při prohlašování neplatnosti manželství, poté co opustili ony předchozí, přikročili ke čtvrtému sňatku.“⁵ Ostatně podobně se prý chovají ženy – to vše „nikoli bez pohoršení maličkých a opovržení všech dobrých lidí, kteří se rmoutili nad takovým pohrdáním manželskými svazky a jejich opovážlivým ničením“.⁶

To však v době Benedikta XIV. nebylo žádnou novinkou. Už zmíněný *Liber extra* cituje z dopisu Alexandra III. (1159–1181) biskupovi v Norwichi a jeho arcijáhnovi V., kde papež s odvoláním na konkrétní případ jednoho z biskupových diecézánů sděluje, že si nepřeje „kanonicky uzavřená manželství rozlučovat s jakousi lehkomyšlností“ („matrimonia canonice contracta levitate quadam dissolvi“), a žádá onoho biskupa, aby případ prošetřil, a dojde-li k závěru, že účastníci manželského řízení, které vyhlásilo nulitu jejich manželství, nebyli „církevním soudem ... řádně rozloučení“ („per iudicium ecclesiae... legitime separati“)⁷ a že církev byla podvedena, aby manžele přinutil žít zase spolu.

To bylo ovšem „průlomové“ rozhodnutí. Průlom byl učiněn do právní moci rozsudku, a tím i (řečeno jazykem dnešní teorie práva) do právní jistoty účastníků řízení, jejímž instrumentem právní moc je. A právě s ohledem na to, že manželství je zásadně svátostí, papež (aniž to výslovně zmínil) proti principu právní jistoty postavil jako aplikačně přednostní princip materiální pravdy. Pregnantně je to vyjádřeno v inskripci k tomuto kánonu: „Vynesený rozsudek proti manželství nikdy nenabý-

⁴ Řehoř IX., *Liber Extra* 2,27,13; už inskripce je zde ilustrativní: „Valet sententia contra ius litigatoris lata, si sub ea infra X. dies non fuerit appellatum.“

⁵ „... exempla nonnullorum Virorum, qui post primam, et secundam, ac tertiam, quam duxerant, uxorem, ob nimiam Iudicum praecipitantiam in nullitate Matrimoniorum declaranda, adhuc illis primis uxoribus superstitibus, ad quartas nuptias deveniant.“

⁶ „... non sine pusillorum scandalo, et bonorum omnium detestatione, qui sacra Matrimonii vincula ita contemni, et temere perfringi dolebant.“

⁷ Řehoř IX., *Liber Extra* 2, 27, 7.

vá právní moci; proto bude odvolán, kdykoli bude zjištěn omyl“,⁸ tedy když „se objeví nová věc, která nebyla uvedena nebo byla neznáma“ („nova res, quae non deducta, vel ignorata fuerit, detegatur“); stejně se vyjadřuje též § 11 apoštolské konstituce *Dei miseratione* papeže Benedikta XIV., o níž bude řeč níže. Týž zákon v témže paragrafu dokonce skutečnost, že rozsudky v manželských věcech se nikdy nestávají pravomocnými, považuje za privilegium manželských záležitostí (*privilegium causarum matrimonialium*). Že to může být bolestivé zvláště pro ty, kteří po takovéto nulitní sentenci uzavřeli nové (ovšem jen putativní) manželství, je nasnadě. Tento princip byl později z manželských záležitostí extendován na všechna statusová rozhodnutí, takže v *Kodexu kanonického práva* z roku 1917 (dále též: *CIC/1917*) čteme:

Nikdy se nestávají pravoplatně rozhodnutou věcí záležitosti o osobním stavu.⁹

Identický text obsahuje kán. 1653 *Kodexu kanonického práva* z roku 1983 (dále též *CIC/1983*). Z řečeného vyplývá, že u rozsudků konstatujících neplatnost manželství lze mluvit pouze o jejich vykonatelnosti či „relativní právní moci“, nikoli o právní moci *stricto sensu*.

2. REFORMA MANŽELSKÉHO PROCESU ZA BENEDIKTA XIV.

Mezi nepřesně informovanou veřejností přetrvává pověra, že stanovení povinnosti dvojího shodného nulitního rozsudku pro jeho vykonatelnost v manželských věcech je reakcí na příliš benevolentní prohlášení neplatnosti manželství v diecézích Spojených států amerických v minulém století. Tak tomu ovšem není, do manželského procesního práva je zavedl už zmíněný papež Benedikt XIV. svou (rovněž zmíněnou) apoštolskou konstitucí *Dei miseratione* ze dne 3. 11. 1741.¹⁰ A jakkoli to v konstituci není uvedeno (papež v § 1 mluví obecně o „některých církevních soudech“, „quibusdam Ecclesiasticis curiis“), přesto konsti-

⁸ „Sententia lata contra matrimonium nunquam transit in rem iudicatam; unde quandoque revocatur, quum constat de errore.“

⁹ „Numquam transeunt in rem iudicatam causae de statu personarum“ (kán. 1903).

¹⁰ Pietro GASPARRI (ed.), *Codicis Iuris Canonici fontes*, sv. I (*Concilia generalia – Romani Pontifices usque ad annum 1745*), Roma: Typis Polyglottis Vaticanis, 1937, č. 318, s. 695–701; též in *Bullarium* Benedikta XIV., díl I, s. 81–86.

tuce reflektovala laxismus v manželském soudním řízení, který se tehdy projevoval především v Polsku a o kterém se papež dověděl, ačkoli (jak v následujícím paragrafu říká) vědomost o těchto nepravostech a nutnosti nápravy mu byla donesena „ex diversis partibus“.

Papež nejprve vypočítává příčiny tohoto smutného a pohoršlivého stavu, kdy jsou za neplatná prohlašována bez řádného důkazního řízení manželství těch, kteří jsou ať z nevědomosti, ať ze zlé vůle náchylní k rozloučení manželství. Radí sem případy, kdy se k soudu dostaví jen jedna strana (žalobce) a soudce mu vyhoví, přičemž není nikoho, kdo by mohl podat odvolání; dále kdy účastníci řízení jsou formálně protistranami, avšak „ve skutečnosti jsou zajedno“ („re vera inter se concordēs sunt“) a po vzájemné dohodě se snaží manželství nechat rozloučit; nebo konečně kdy strana, která původně hájila platnost manželství a v této věci rozhodně odporovala žalobci, po vynesení nulitního rozsudku rezignuje na odvolání buď proto, že byla protistranou uplácena, nebo proto, že nemá prostředky na další vedení procesu. To vše má za následek, že oba manželé (nebo alespoň jeden z nich)¹¹ jsou chybně deklarováni jako právně způsobilí pro uzavření nového manželství.

Papež proto touto apoštolskou konstitucí u manželských soudů nejprve zavedl novou funkci obhájce manželského svazku, nazývanou *Matrimoniorum Defensor* (v § 5).¹² Jeho úkolem podle § 6 bylo: 1) účastnit se řízení, kdykoli byly soudcem projednávány záležitosti (ne)platnosti manželství, přičemž bylo nutno jej ke všem úkonům soudního řízení obeslat; 2) být přítomen výsledku svědků a 3) ústně i písemně hájit platnost manželství a uvádět vše, co bude považovat za nezbytné pro zachování manželství. Podle paragrafu 7 byl pak tento obhájce svazku prohlášen za „stranu nutnou k platnosti a řádnosti řízení“ („pars necessaria ad iudicium validitatem et integritatem“), takže nebude-li řádně obeslán, všechna akta nulitního řízení budou zcela neplatná (*nulla, irrita, cassa*).

Klíčovým pro naše téma je následující § 8, v němž se sice nikoli *expressis verbis*, přesto však jednoznačně poprvé objevuje požadavek dvojího shodného nulitního rozsudku v manželských věcech, nutného k vykonatelnosti rozhodnutí:

¹¹ Tak v případech, kdy druhému z manželů byla vyslovena záповěď nového manželství pro důvody, které v nulitním řízení vyšly najevo (viz § 11 konstituce).

¹² „... iubemus, ut ab omnibus, et singulis Locorum Ordinariis in suis respective Dioecibus persona aliqua idonea eligatur, et si fieri potest ex Ecclesiastico coetu, iuris scientia pariter, et vitae probitate praedita, quae Matrimoniorum Defensor nominabitur...“

Proto bude-li rozsoudeno ve prospěch platnosti manželství a nebude-li nikoho, kdo by se odvolal, ať se i sám zdrží odvolání. Totéž nechť se zachová, bude-li rozsudek soudce druhé instance ve prospěch platnosti manželství, poté co soudce první instance vynesl rozsudek o jeho neplatnosti. Je-li však vynesl rozsudek proti platnosti manželství, obhájce svazku se ve stanovené lhůtě odvolá, přikloniv se tak ke straně, jež žádá prohlášení platnosti manželství; a nebyl-li by v řízení nikdo, kdo by ve prospěch platnosti manželství učinil právní úkon (anebo by někdo takový byl, ale poté, co proti němu byl vynesl rozsudek, řízení opustil), tehdy on sám musí z úřední povinnosti podat odvolání k vyššímu soudci.¹³

Zákon tedy nejprve vypočítává případy, kdy po vynesení rozsudku v manželských věcech může a má obhájce svazku *zůstat „nečinným“*: je tomu tak tehdy, jestliže 1) rozsudek zněl pro platnost manželství a není nikoho, kdo by podal odvolání, nebo jestliže 2) soudce první instance sice rozhodl pro neplatnost manželství, ale rozsudek druhé instance byl negativní, tj. potvrdil platnost manželství. Naproti tomu obhájce svazku ve stanovené lhůtě *musí podat odvolání*, jestliže 1) je v první instanci vynesl nulitní rozsudek a v řízení není přítomen nikdo, kdo by jej mohl napadnout, nebo když 2) jakkoli je někdo takový přítomen, přesto se odvolání vzdá.

Ale ani dvojí shodný rozsudek první a druhé instance ještě nečiní rozhodnutí bezprostředně vykonatelným: straně i obhájci svazku se dává možnost, aby – vedena svým svědomím – apelovala k třetí instanci. Teprve „jestliže bude druhý rozsudek souhlasný s tím prvním, to jest, bude-li manželství ve druhé stejně jako v první instanci prohlášeno za neplatné a nelegitimní, a jestliže strana nebo obhájce svazku podle svého svědomí věří, že není třeba se odvolat nebo v podaném odvolání není třeba pokračovat,“¹⁴ teprve tehdy mohou strany podle své úvahy uzavřít nové manželství (§ 11).

¹³ „Itaque si a iudice pro Matrimonii validitate iudicabitur, et nullus sit, qui appellet, ipse etiam ab appellatione absteineat; idque etiam servetur, si a Iudice secundae instantiae pro validitate matrimonii fuerit iudicatum, postquam Iudex primae instantiae de illius nullitate Sententiam pronuntiaverat; sin autem contra Matrimonii validitatem Sententia feratur, Defensor inter legitima tempora appellabit adhaerens Parti, quae pro validitate agebat; cum autem in iudicio nemo unus sit, qui pro matrimonii validitate negotium insistat, vel si adsit, lata contra eum Sententia, iudicium deseruerit, ipse ex officio ad superiorem iudicem provocabit.“

¹⁴ „... si secunda Sententia alteri conformis fuerit, hoc est, si secunda ac in prima, nullum, ac irritum matrimonium iudicatum fuerit, et ab ea Pars, vel Defensor pro sua conscientia non crediderit appellandum, vel appellationem interpositam prosequendam minime censuerit.“

Pokud by „bývalí“ manželé uzavřeli nový sňatek před dosažením onoho dvojího shodného rozsudku *pro nullitate*, mají být od sebe odděleni („ab invicem separentur“) a mají podléhat týměž kanonickým trestům, které jsou stanoveny pro bigamisty (§ 9). V případě apelace má být u soudu druhé instance činný obhájce svazku obdobným způsobem jako v prvním stupni (§ 10).

V závěrečných ustanoveních apoštolská konstituce pojednává o odměňování obhájce manželského svazku (§ 12), nařizuje, že podobnému přezkumu podléhají nulitní rozhodnutí dikasterií Apoštolského stolce (§ 13), a to i těch nejvyšších, jako je Kongregace kardinálů-vykladačů Tridentského sněmu nebo Auditorium apoštolského paláce (§ 14), a konečně v této souvislosti dává směrnice ohledně předkládání žádostí o dispens od nedokonaného manželství (*super rato et non consummato*).

Povinnosti zde stanovené papež Benedikt XIV. ještě sumárně připomenul ve své encyklice *Nimiam licentiam* ze dne 18. 5. 1743¹⁵ a potvrdil v další své konstituci *Si datam* ze dne 4. 3. 1748,¹⁶ jakkoli ta se týkala otázky šetření platnosti řeholních slibů. Pochvaluje si v ní, že se díky Bohu jeho předchozí konstituce až dosud zjevně osvědčila,¹⁷ a podle ní v roce 1748 reformoval i nulitní proces týkající se řeholních profesí, do nějž v § 1 konstituce *Si datam* zavedl analogickou funkci obhájce slibů (*Defensor professionum*).

3. DALŠÍ VÝVOJ PRÁVNÍ ÚPRAVY

Následně, až do úplné kodifikace západního kanonického práva ve druhé dekádě 20. století, na právní úpravě Benedikta XIV. nebylo nic měněno, ani instrukcemi římských kongregací (Kongregace Sv. Oficia nebo Kongregace de propaganda fide).¹⁸ Teprve piánsko-benediktinský

¹⁵ V § 8; viz GASPARRI, *Codicis Iuris Canonici fontes*, I, č. 337, s. 790–795; též in *Bullarium Benedikta XIV.*, díl I, s. 278–283.

¹⁶ V § 1 viz GASPARRI, *Codicis Iuris Canonici fontes*, II, č. 385, s. 132–142; též in *Bullarium Benedikta XIV.*, díl II, s. 393–403.

¹⁷ „Cuius quidem Constitutionis utilitas, Deo favente, ad hunc diem aperte comprobatur...“

¹⁸ Jejich výčet lze nalézt in *Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu editus, Benedicti papae XV auctoritate promulgatus, praefatione, fontium adnotatione et indice anlytico-alphabetico ab Emmo Petro Card. Gasparri auctus*, Roma: Typis Polyglottis Vaticanis, 1919, s. 640 (ke kán. 1986 a 1987 CIC/1917).

kodeks z roku 1917 přinesl do manželského nultního procesu na první pohled nenápadnou, ale ve skutečnosti významnou změnu. V kán. 1987 je totiž uvedeno, že „jestliže obhájce svazku po druhém rozsudku, který potvrdil neplatnost manželství, v odvolacím stupni podle svého svědomí nemíní, že je nutno se odvolat, mají manželé právo po uplynutí desíti dnů od oznámení rozsudku uzavřít nový sňatek“.¹⁹ Proti afirmativnímu rozsudku odvolacího soudu, jímž byl potvrzen rovněž afirmativní rozsudek první instance, se totiž *pro sua conscientia* mohl²⁰ nadále odvolat pouze obhájce manželského svazku, nikoli už procesní strana – o té zde v této souvislosti není řeč.²¹ Zabránilo se tak eventuálnímu zneužití práva na odvolání z důvodu svědomí proti druhému shodnému afirmativnímu rozsudku stranou, která by chtěla šikanózním způsobem protahovat spor a měla prostředky na vedení procesu před Římskou rotou. Jinak na principu *duplex conformis sententia* se samozřejmě nic neměnilo.

Takový právní stav trval pro celou západní církev až do pokoncilního motu proprio papeže Pavla VI. (1963–1978) *Causas matrimoniales* ze dne 28. 3. 1971,²² účinného od 1. 10. téhož roku, jež papež vydal v důsledku nárůstu manželských záležitostí (*causarum auctus*) po II. vatikánském koncilu, který auditoři Roty nevládali, a sice „aby přílišná délka manželských řízení neztěžovala duchovní stav svých četných synů.“²³ I v této

¹⁹ „... post secundam sententiam, quae matrimonii nullitatem confirmaverit, si defensor vinculi in gradu appellationis pro sua conscientia non crediderit esse appellandum, ius coniugibus est, decem diebus a sententiae denuntiatione elapsis, novas nuptias contrahendi.“

²⁰ Jone uvádí, že před vydáním CIC/1917 mnozí autoři (včetně Gasparriho) s odvoláním na § 181 instrukce *Austriaca* tvrdili, že obhájce svazku i v takovém případě byl *povinen* odvolání podat (Heribert JONE, *Gesetzbuch der lateinischen Kirche: Erklärung der Kanones, III. (Prozess- und Strafrecht, Kanon 1552–2414)*, Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh, 1953, s. 336).

²¹ To však ve svém komentáři k CIC/1917 zřejmě přehlédli Eichmann s Mörsdorfem, když ke kán. 1987 uvádějí: „Wenn die Nichtigkeit einer Ehe durch zwei gleichlautende Urteile festgestellt und gegen das zweite Nichtigkeitsurteil nicht innerhalb von zehn Tagen Berufung eingelegt worden ist, sei es von dem Ehebandsverteidiger oder von einem Gatten...“, Eduard EICHMANN – Klaus MÖRSDORE, *Lehrbuch des Kirchenrechts auf Grund des Codex Iuris Canonici, III. (Prozeß- und Strafrecht)*, Paderborn: Verlag Ferdinand Schöningh, 1950, s. 245. Naproti tomu správně uvádí k tomuto kánonu Jone (tamtéž, s. 336n), že „der Ehebandsverteidiger scheint (anders als die Ehegatten) nach dem zweiten Urteil ... Appellation einlegen zu können...“

²² AAS 63 (1971): 441–446.

²³ „... ne nimia iudiciorum matrimonialium diuturnitas plurium filiorum suorum spirituales statum reddat graviorem.“

oblasti se totiž projevilo nebývalé „pokoncilní“ uvolnění církevní disciplíny. Papež chtěl do doby, než budou dokončeny práce na novém kodexu, uvedenému problému alespoň provizorně odpomoci, proto v uvedeném motu proprio provádí v manželském procesu určité změny. Nás zde zajímají ty, které jsou uvedeny v čl. 8 (*De appellationibus*). Obhájce svazku první instance má sice, jako doposud, povinnost podat odvolání do afirmativního rozsudku soudu první instance, pokud se žádná strana neodvolala, avšak senát druhé instance po přehlédnutí rozsudku a zvážení připomínek obhájce svazku první instance může nejen přijmout věc k řádnému řízení v odvolacím stupni, nýbrž může také prvoinstanční rozsudek svým dekretem prostě potvrdit – pak jsou procesní strany po uplynutí desetidenní lhůty oprávněny k novému sňatku. Proti tomuto dekretu sice existuje opravný prostředek k třetí instanci, a to nejen ze strany obhájce svazku, nýbrž také (opět!) ze strany účastníka řízení, který se cítí rozhodnutím poškozen („*quae se gravatam putet*“), avšak jen „po předložení nových a závažných důvodů“ („*prolatis novis et gravibus argumentis*“); tím je řízení v třetí instanci de facto minimalizováno.

A teprve krátce předtím se na právní scéně objevuje ona Severní Amerika, když pro diecéze Spojených států amerických byla ze zásady *duplex conformis sententia* tehdejší Radou pro veřejné záležitosti církve (dnes druhá sekce Státního sekretariátu) anglicky psaným partikulárním reskriptem ze dne 28. 4. 1970²⁴ s latinským nadpisem *Novus modus procedendi in causis nullitatis matrimonii approbatur pro Statibus Foederatis Americae Septentrionalis* povolena *ad experimentum* (na tři roky) výjimka, jak se v preambuli uvádí, „k rychlejšímu vyřizování záležitostí neplatnosti manželství“ („*ad expeditiorem reddendum causarum de nullitate matrimonii cursum*“). V normě č. 23/II reskriptu, pro naše téma důležité, se totiž uvádí:

V oněch výjimečných případech, v nichž podle úsudku obhájce svazku a jeho ordináře by odvolání proti afirmativnímu rozsudku bylo nadbytečným, ordinář sám může požádat biskupskou konferenci, aby v těchto jednotlivých případech obháj-

²⁴ Text in Xaverius OCHOA (ed.), *Leges Ecclesiae post Codicem iuris canonici editae*, vol. IV (*leges annis 1969–1972 editae*), Roma: Commentarium pro Religiosis, 1974, č. 3848, s. 5810–5812; též pod názvem *Provisional Norms for Marriage Annulment Cases in United States*, in *The Canon Law Digest*, ed. James I. O'Connor, Chicago: Canon Law Digest, 1975, sv. 7, s. 964.

ce svazku byl dispensován od povinnosti odvolat se, takže by rozsudek první instance mohl být vykonán bezprostředně.²⁵

Účinnost norem byla stanovena na 1. červenec 1970.

Poslechněme si ovšem, co k tomu říká osoba nad jiné povolaná, bývalý prefekt Nejvyššího soudu Apoštolské signatury kardinál Raymund Leo Burke; ten ve svém článku „Proces ve věci prohlášení kanonické neplatnosti manželství jako hledání pravdy“²⁶ uvádí:

Z praktického hlediska je povinný přezkum v druhé instanci motivací k co nejlepší práci. Bez druhé instance hrozí při rozhodování případů nebezpečí ledabylosti. To bylo tragicky zřejmé v době, kdy byly pro církevní soudy ve Spojených státech amerických v platnosti tzv. americké procesní normy. V USA byl povinný dvojitý souhlasný rozsudek od července 1970²⁷ do listopadu 1983 prakticky zrušen, když biskupská konference dostala pravomoc od něj dispensovat „v těch výjimečných případech, kdy by odvolání proti kladnému rozhodnutí bylo podle úsudku obhájce svazku a jeho ordináře jasně nadbytečné“. „Výjimečnými případy“ však byly podle všeho ty, kde odvolání *nebylo* pokládáno za nadbytečné. Navíc jsem nikdy nenarazil na žádný náznak toho, že by biskupská konference zamítla být jen jedinou žádost o dispens ze stovek tisíc, které obdržela. Za oněch dvanáct let, kdy měla Apoštolská signatura možnost některé tyto případy přezkoumávat, nebylo u žádného z nich zřejmé, jak mohl obhájce svazku a jeho ordinář považovat odvolání za nadbytečné, tím spíše jak mohla biskupská konference udělit dispens. V běžném a lidovém pojetí začal být tento proces nikoli bezdůvodně nazýván „katolický rozvod“.

Skutečně až *Kodex kanonického práva* Jana Pavla II. (1978–2005), vyhlášený v roce 1983, přinesl do letité právní úpravy určitou změnu. Byla to však změna spíše formální a nově upravovala ne meritorní materii, nýbrž procesní postup.

Tak kán. 1682 v § 1²⁸ ukládá soudu první instance, který vynesl afirmativní rozsudek, aby (ať už bylo stranou či obhájcem svazku podáno

²⁵ „In those exceptional cases where in the judgment will the defender of the bond and his Ordinary an appeal against an affirmative decision would clearly be superfluous, the Ordinary may himself request of the Episcopal Conference that in these individual cases the defender of the bond be dispensed from the obligation to appeal so that the sentence of the first instance may be executed immediately.“

²⁶ In Robert DODARO (ed.), *Setrout v pravdě Kristově: Manželství a svaté přijímání v Katolické církvi*, Brno: Jiří Brauner – Kartuziánské nakladatelství, 2015.

²⁷ V českém textu je omylem uveden letopočet „1971“.

²⁸ „Sententia, quae matrimonii nullitatem primum declaraverit, una cum appellationibus, si quae sint, et ceteris iudicii actis, intra viginti dies a sententiae publicatione ad

odvolání, či nikoli) ve dvacetidenní lhůtě zaslal kompletní soudní spis odvolacímu soudu; obhájci svazku už se tedy neukládá, aby proti afirmativnímu rozsudku apeloval, a to ani kdyby tak neučinil žalovaný. Nyní mohou (podle § 2)²⁹ nastat dvě možnosti: buď je věc „jasná“ a odvolací soud (po případném zvážení připomínek obhájce svazku či stran, pokud existují) svým dekretem prvoinstanční rozsudek potvrdí; a ačkoli zde o tom zákonodárce nemluví, půjde jistě o případy, kdy žádné odvolání podáno nebylo (viz kán. 1640). Druhou možností je, že se buď někdo z oprávněných odvolal, anebo že sám odvolací soud (obvykle z podnětu svého obhájce svazku) nepovažuje případ za tak jasný, aby jej pouze potvrdil meritorním dekretem (zvláště když shledá nedostatky v důkazním řízení před první instancí); pak přijme věc k řádnému řízení, *per viam ordinariam*. V obojím případě (tedy ať v případě konfirmačního dekretu, nebo afirmativního rozsudku druhé instance) je k vykonatelnosti rozhodnutí o neplatnosti manželství zapotřebí dvojího shodného rozsudku. Na tom se ani novým kodexem nic nezměnilo.

Vítanou novinkou ovšem je, že zákonodárce vůbec nepřipouští řádný opravný prostředek (přirozeně s devolutivním účinkem k třetí instanci) vůči tomuto afirmativnímu druhoinstančnímu rozhodnutí (ať dekretu či rozsudku), a to ani u obhájce svazku, tím méně u procesní strany. Otevřít znovu proces je samozřejmě možné, ovšem jen za podmínek stanovených v kán. 1644 § 1³⁰ pro „obnovu řízení“.

Hlavní problém tedy přetrvával v případech, kdy záležitost se k třetí instanci (tedy zásadně k Římské rotě) přesto dostane. Tak tomu mohlo či muselo být v případech, kdy buď 1) prvoinstanční soud rozhodl pro neplatnost manželství (*affirmative*) a odvolací soud jeho rozsudek „shodil“ (jeho rozsudek zněl *negative*), chyběla tedy *duplex conformis sententia*, nebo kdy naopak 2) prvoinstanční soud žalobu negativním rozsudkem zamítl, ale odvolací soud jí vyhověl, kde ovšem pořád chybělo dvojí shodné rozhodnutí, takže věc musela k obligatornímu přezkumu na třetí

tribunal appellationis ex officio transmittatur.“

²⁹ „Si sententia pro matrimonii nullitate prolata sit in primo iudicii gradu, tribunal appellationis, perpensis animadversionibus defensoris vinculi et, si quae sint, etiam partium, suo decreto vel decisionem continenter confirmet vel ad ordinarium examen novi gradus causam admittat.“

³⁰ „Si duplex sententia conformis in causa de statu personarum prolata sit, potest quovis tempore ad tribunal appellationis provocari, novis iisque gravibus probationibus vel argumentis intra peremptorium terminum triginta dierum a proposita impugnatione allatis...“

instanci do Říma. Materiálně se tomu blíží případy, kdy někdo (v očekávání „lepší“, tj. římské) spravedlnosti apeloval hned proti prvoinstančnímu rozsudku nikoli k metropolitnímu (či jinému „tuzemskému“) odvolacímu soudu, nýbrž přímo k Římské rotě (umožňuje to kán. 1417 CIC). V tomto případě se věc sice odsunula nikoli ke třetí, nýbrž k druhé instanci, ovšem stejně do Říma; a dodací lhůty tohoto soudu, objektivně přetíženého,³¹ jsou i na české poměry dosti dlouhé; strany mnohdy už přestanou mít na vyřízení případu zájem, v horším případě zemřou.

4. REFORMA PAPEŽE FRANTIŠKA

A zřejmě právě to měl na mysli (*tecto nomine*) papež František, když urychlení manželského procesu obětoval princip dvojího shodného rozhodnutí³² *pro nullitate matrimonii*, jak to ve svém listě ze dne 8. září 2015 jistě správně odhadl současný rotální děkan Pio Vito Pinto:³³

Rychlost procesu směřuje také k velkému omezení odvolání, adresovaných Svátému stolci, tedy Římské rotě, nebo rekursů k Apoštolské signatuře kvůli novým žalobám, které byly odmítnuty Rotou.

U diecézních (či interdiecézních) soudů problém nebyl, zpravidla dodržely lhůty stanovené jim zákonem pro rozhodnutí: v první instanci rok, v odvolacím stupni půl roku (kán. 1453). V prvním stupni, v němž se provádí důkazní řízení, brzdí postup soudu často obtížné předvolávání svědků (přesněji: „dostávání svědků k soudu“), protože je není možno k podání svědectví právními prostředky nutit (ovšem i ve světské justici, kde tyto donucovací prostředky existují, mohou svědkové jednání

³¹ To však nebyl (alespoň u nás) jediný důvod dlouhých římských „dodacích lhůt“. V řízení před Římskou rotou, kde existuje obligatorní zastoupení rotálními advokáty, je známé, že ti se celkem pochopitelně přednostně věnují případům, z nichž jim kyne palmáre (ostatní kauzy pak stále leží kdesi „vespod“). Toho se však od šetrných Čechů dočkali jen výjimečně. Ze své soudní praxe znám případ, kdy o *gratuitum patrociniu* z důvodu chudoby žádal jeden náměstek ministra.

³² Zde je ovšem třeba připomenout, že dvojí shodné soudní rozhodnutí podle kán. 1641 odst. 1 zůstává nadále (*disjunctim*) jednou z podmínek, aby rozsudek nabyl právní moci – té však statusová rozhodnutí, jak bylo výše řečeno, nikdy nenabývají.

³³ *L'Osservatore Romano* 8. 9. 2015, <http://www.osservatoreromano.va/it/news/la-riforma-del-processo-matrimoniale-la-dichiarazi>.

soudu značně zdržet). Ale i tak nebývá zpoždění nikterak dramatické.³⁴ A v druhé instanci, kde se zásadně nanejvýš doplní důkazy provedené před soudem prvního stupně, už s půlroční lhůtou není vůbec žádná obtíž. Problémem bylo, že pro soud třetího stupně, tedy pro Římskou rotu, žádná lhůta stanovena nebyla. Tento soud se řídí vlastním zákonem,³⁵ který tuto záležitost jaksi opomenul.

V době, kdy tento článek vyjde, bude už nepochybně motu proprio *Mitis Iudex* v účinnosti a, jak bylo výše řečeno, bude bohatě komentováno celou řadou kanonistů. Zde budiž tedy jen ve vší stručnosti řečeno, že papež František i do manželského nultního procesu zavedl dvouinstanční řízení, takže vykonatelným bude už rozsudek prvoinstančního soudu, pokud se proti němu nikdo neodvolá, anebo, bude-li podáno odvolání, rozsudek odvolacího soudu. Obligatorní přezkum afirmativního rozsudku soudu prvního stupně tedy od 8. 12. 2015 patří k historickým právním institutům.

ZÁVĚR

Je brzy na to novou právní úpravu hodnotit, jelikož s ní nejsou žádné zkušenosti. Není třeba nad ní ani hořekovat, ani ji vynášet do nebe. Papež, veden chvályhodnou snahou o urychlení manželského řízení, nově zavedl např. tzv. zkrácené řízení před diecézním biskupem; i tady je třeba vyčkat, jak bude vypadat praxe. Jistě mohl také volit jinou variantu, která by kanonický manželský proces nepochybně alespoň poněkud zkrátila při zachování zásady dvojího shodného rozsudku, a sice zavedení dalších soudů třetí instance „v terénu“, např. na rovině jednotlivých biskupských konferencí či církevních provincií apod. Nestalo se tak, a tak jediný závěr, který zatím z dané právní úpravy vyplývá bez jakýchkoli pochybností, je, že nová právní úprava bude klást zvýšené nároky na odpovědnost soudců diecézních i odvolacích soudů, vždyť jejich rozhodnutí budou (při samozřejmém respektování pouze „relativní právní moci“ nultních rozsudků) konečná a oprávnění účastníky řízení k novému sňatku. Soudci první instance se už nebudou moci spoléhat na to, že jejich rozhodnutí tak jako tak budou ještě *ex offio* přezkoumána sou-

³⁴ Tak u Metropolitního církevního soudu v Praze odhaduji toto zdržení asi na tři měsíce.

³⁵ Srov. normy pro soud Římské roty *Quammaxime decet*, schválené papežem Janem Pavlem II. dne 7. 2. 1994, v účinnosti od 1. 10. 1994, in AAS 86 (1994): 508–540.

dem druhé instance, a ani soudci odvolacího soudu se už nebudou moci spokojit s pouze formálním potvrzením afirmativního rozsudku první instance. A jestliže doposud platilo, že soudce církevního soudu, který odbyl soudní řízení, byl vlastně stejný jako ten z biblického podobenství, „který se Boha nebál a z lidí si nic nedělal“ (Lk 18, 2), pak to bude v budoucnu platit v míře ještě zvýšené. A lze si dobře představit, že každý diecézní biskup to každoročně soudcům svého soudu připomene, jak to činí papež ve svých promluvách k soudcům Římské rotý.

The Emergence, Further Development and Abandonment of the Principle of Dual and Coinciding Sentences in the Declaration of the Nullity of Marriage

Keywords: Dual and Coinciding Sentences; Declaration of the Nullity of Marriage; Religious Courts

Abstract: The article examines the emergence and further development of the principle of dual and coinciding sentences (*sententia conformis duplex*) in the declaration of the nullity of marriage. This obligation instituted by Pope Benedict XIV in the Apostolic Constitution *Dei miseratione* from 1741 should have avoided too benevolent a declaration of the nullity of marriage by religious courts. In a modified form, it has been accepted into both Western Codes of Canon Law (of 1917 and 1983), as well as the Eastern *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*. Pope Francis was the first who resigned to it in his motu proprio *Mitis iudex* (for the Western Church), respectively *Mitis et misericors Iesus* (for the Catholic Churches of the East), in order to accelerate the matrimonial processes and enable applicants' access to the sacraments.

Prof. JUDr. Ignác Antonín Hrdina, DrSc.
Fakulta právnická ZČU Plzeň
Katedra právních dějin
Sady Pětatřicátníků 14
306 14 Plzeň
ahrdina@kpd.zcu.cz